

Cuvânt introductiv

Cuvinte cheie: *slavonism cultural, relații internaționale, slavistică, polonistică, rusistică, studii de arie*

Un volum care să fie consacrat relațiilor universitare cu lumea slavă, mai cu seamă rusă, poate părea în aceste timpuri un demers riscant, dacă nu subversiv. Lumea slavă în general și Rusia (care, sub toate avatarurile sale, rămâne de mai bine de două veacuri o amenințare constantă) în particular, nu se bucură de o simpatie excesivă la noi¹, în mod particular după ce Rusia, aflată în plină agresiune militară neprovocată asupra unui stat din vecinătatea noastră imediată, și-a orientat tot mai vizibil campaniile de război hibrid asupra spațiului românesc. De altfel, relațiile academice și culturale cu acest stat par în acest moment complet înghețate².

Este evident o voință de distanțare, ale cărei rădăcini istorice sunt cunoscute. De-a lungul timpului atât elitele cât și societatea au fost tentate să ignore sau să subvalueze lumea slavă, rusă cu precădere, nu atât pentru că pur și simplu au ales alte referințe culturale, ci mai ales dintr-o formă de refuz de tip freudian, respectiv, ca o manieră de a sfida constrângerile geopolitice. Putem spune de altfel că lipsa de interes pentru o cunoaștere sistematică a acestei vecinătăți are legătură cu teama de colonizare culturală, respectiv, de o formă de contaminare care ne-ar transforma în prizonieri definitiv ai geografiei. Desigur nu trebuie uitate argumentele de natură etico-civică: limba și civilizația rusă în primul rând au fost mărcile

¹ Mai cu seamă în Moldova, rezervele față de lumea rusă domină ultimele două secole. A se vedea de pildă rusofobia lui P.P. Carp, ca și recuperarea sa câteva decenii de la moartea acestuia de către un moderat ca E. Lovinescu, de asemenea moldovean la origine: E. Lovinescu, *P.P. Carp, critic literar și literat*, București, Editura Socec (col. „Biblioteca pentru toți”), 1941, p. 120 sqq.

² Fenomenul privește nu doar România, ci totalitatea lumii academice occidentale și are drept cauză ceea ce unii cercetători numeau o „hermétisation du territoire russe vis-à-vis de l’extérieur, pays occidentaux en tête”; Kevin Limonier, Maxime Audinet, „De l’enquête au terrain numérique : les apports de l’Osint à l’étude des phénomènes géopolitiques”, en *Hérodote*, 2022/3, N° 186, p. 15, infra, nota 3.

și instrumentele unei lumi opresoare, ca și sursa tuturor spaimelor colective și a pasiunilor politice dintre cele mai toxice³.

În același timp, geopolitica este neiertătoare și din acest punct de vedere a nu-ți cunoaște „adversarul”, nu este oare un păcat la fel de grav? Am văzut consecințele tragice ale acestui deficit în anii patruzeci ai secolului trecut⁴ și din nou, recent, în februarie 2022, când agresiunea rusă asupra Ucrainei ne-a luat iarăși prin surprindere și ne-a pus în dificultate în a-i înțelege resorturile și dimensiunile⁵. Nici nu mai trebuie amintit aici faptul că lumea slavă este lumea care ne înconjoară, iar limba și mai ales cultura noastră veche sunt impregnate de influențele și reminiscențele de origine slavă, fie că vorbim de vechii slavi, de slavii sudici, de cei estici sau de lumea slavă vestică. Această prezență, etnică, lingvistică, istorică și culturală, a fost semnalată de multe ori, și cu toate că a fost supralicitată în anumite contexte rămâne de nedislocat ca parte a istoriei noastre culturale.

Vecinătăți, influențe, agresioni

Convulsivă, uneori dramatică, istoria relațiilor cu lumea slavă a fost adesea marcată de interacțiuni fertile. Ceea ce numim „slavonismul cultural” a reprezentat vreme de măcar două secole o marcă a culturii noastre medievale⁶. Configurat în bună măsură în contextul migrației unor

³ Vezi și luarea de poziție a fostului ministru de externe, teolog, apropiat BOR, Teodor Baconschi, „BOR e română, nu rusă”, în *Contributors.ro*, 06/04/2015 <https://www.contributors.ro/bor-e-romana-nu-rusa/> (accesat pe 7 martie 2022)

⁴ A se vedea pe acest subiect lucrarea unui martor direct: Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940-1941*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995.

⁵ „Înainte să aperi din tranșee securitatea țării, observă istoricul Armand Goșu, trebuie s-o aperi printr-o cunoaștere a pericolelor care o amenință. De aici și necesitatea unui corp de experți. Nici în perioada interbelică, nici astăzi, România nu excelează prin cunoașterea Rusiei”; Armand Goșu, „Fereastra către Răsărit deschisă de basarabeni”, în vol., Armand Goșu, *Rusia, o ecuație complicată*, Ediția a II-a adăugită, cu cele mai recente texte despre războiul din Ucraina, Iași, Polirom, 2022, p. 14.

⁶ Formula i se atribuie lui Ilie Bărbulescu: într-un studiu din 1928 (*Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, București, Editura Casa Școalelor, 1928), acesta diferențiază ca atare perioada în care limba slavonă era utilizată ca limbă de cultură, respectiv, în liturghie și cancelariile domnești, în spațiul românesc. Dar ideea este mai veche: N. Iorga de pildă folosește formula de „epoca slavonă” pentru a intitula un capitol din partea întâi a sintezei sale din 1908-1909, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor* (Vălenii de Munte, Tipografia Neamul Românesc, 2 vol., 1908-1909), în care tratează începuturile organizării creștinismului în lumea românească. Referința la cultura slavă apare și alte părți ale primului volum: „Curentul cel nou de cultură slavo-grecescă în epoca lui Neagoe-Vodă” (partea a cincea) și „Curentul nou slavon în Moldova” (partea a șasea) etc.

clerici instruiți, bulgari sau sârbi, în spațiul nord-dunărean, și având ca fundament referințe culturale greco-bizantine, slavona medievală (medio-bulgară, mai ales) și scrierea cu caractere chirilice ca vehicule de comunicare, slavonismul cultural este un fenomen de „suprastructură”, se manifestă aproape exclusiv în scris, fie că vorbim de texte de cancelarie, private sau cu caracter liturgic, fie sub forma literaturii de curte sau hagiografică⁷. Deși, aparent se atrofiază spre sfârșitul secolului XVI, fiind de altfel, foarte repede concurat direct și oarecum înlocuit de elenismul neo-bizantin⁸, slavonismul a lăsat o amprentă imposibil de ignorat asupra ideilor și practicilor religioase, ca și asupra culturii politice în epoca de apogeu a lumii medievale românești⁹.

Diferite ca natură și amploare, relațiile cu Polonia sunt cu mult mai intense. După ce în secolele XIV-XVI, slavii de sud (sârbii și bulgarii) fecundaseră cultura medievală din spațiul românesc¹⁰, conectând în același timp lumea medievală nord-dunăreană la referențialul bizantin, contactul

⁷ Se remarcă aici spectaculoasa și enigmatică figură a lui Grigore Țamblac, un excepțional predicator și apreciat teolog, care traversează în cursul vieții sale o bună parte a Europei: născut în Trnovo, Bulgaria de astăzi, format la Constantinopol, este trimis de Patriarhia de aici într-o misiune în Moldova, ajunge la Moscova apoi la Kiev (unde devine mitropolit), Riga, Konstanz (participă la celebrul conciliu din 1419) pentru a muri într-o mănăstire din Neamț; Marius Tărbuță, „O privire retrospectivă asupra lui Grigore Țamblac”, în *Revista de Științe Socioumane*, 2009, p. 51-58.

⁸ Afirmația trebuie desigur nuanțată: în timp ce expresia de limbă română câștigă teren către mijlocul secolului XVII în cele două Principate, are loc un fenomen de inversare a influențelor culturale. Astfel, în ambele Principate se imprimă texte destinate publicului slav lipsit de suport instituțional din Balcani. Vezi și N. Iorga, „Vasile Lupu ca următor al împăraților de Răsărit în tutela patriarhiei de Constantinopol și a Bisericii ortodoxe”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, s. II, 36 (1913–1914), p. 207-236.

⁹ Asupra subiectului, vezi: P. P. Panaitescu, „Perioada slavonă la români și ruperea de cultura Apusului”, în vol. *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială* (1947), ediția a II-a, Postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 13-29; Gheorghe Mihăilă, „Apariția scrierii slave și pătrunderea ei la nordul Dunării. Răspândirea în țările Române a izvoarelor narative despre viața și activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie”, în volumul *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 9-77; Șerban Papacostea, „Conștiința romanității la români în evul mediu”, în volumul *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, București, Editura Corint, 1999, p. 239-248.

¹⁰ Subiect de lungi discuții, prezența creștinismului morav în spațiul românesc este departe a fi fost la fel de influentă. Vezi, pentru o discuție, Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii ortodoxe române*, vol. I, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1980, p. 178 sqq.

cu lumea poloneză nu doar că este mai complex și mai amplu dar generează un efect de ruptură paradoxal: punerea în discuție a slavonismului. În secolul XVII, în special, pe filiera deschisă de Movilești, legăturile culturale cu lumea poloneză, atât în ce privește formarea intelectuală a unor tineri, cât mai ales structurarea ideilor și practicilor culturale din Moldova precum și medierea contactului cu umanismul apusean, sunt de o importanță capitală. Pe lângă rolul jucat în nașterea prozei cronicărești din Moldova (Ureche, Costin), referențialul polonez de factură clasicistă deschide orizontul în multiple domenii intelectuale, inclusiv în legătură cu marea discuție asupra identității culturale. Nu este întâmplător că sub efectul acestor influențe se naște limba română scrisă, primele forme de expresivitate literară, precum și o cultură politică a libertății individuale.

Paradoxul influenței culturale poloneze este că, prin natura sa, latinizantă, a contribuit, alături de influența protestantă, la extragerea culturii intelectuale a Principatelor din sfera slavonismului. Se poate spune de altfel că Polonia nu a fost percepută niciodată ca parte a unei lumi slave. Catolicismul rămâne însă un handicap major, fapt care, pe fondul declinului Poloniei ca putere dominantă în regiune, va conduce în secolul următor la diminuarea rolului culturii poloneze în Moldova. Chiar dacă nu mai au amploarea și rolul din secolele XVI-XVII, aceste relații se mențin fie și sub o formă subversivă atât în secolul XVII cât și în secolul XIX, dar abia după 1918 vor avea un caracter instituțional. Natura și rolul acestora sunt însă complet diferite.

Mediate mult timp de Polonia, relațiile cu slavii estici au fost nu doar mai puțin intense, inițial, ci și mai neregulate. Înainte de a implica un nivel instituțional oarecare, acestea au avut un caracter spontan, întrucât comunitățile etnice românofone și slavofone (ruteni sau rusini în special) au conviețuit în mod nemijlocit secole de-a rândul în zona pruto-nistreană, în spațiul referențialului ortodox¹¹. De altfel, primele interacțiuni cu caracter politic cu efemera entitate cazaco-ucraineană de pe Nipru, de la mijlocul secolului XVII, pot fi văzute ca prelungiri ai acestei „ordini

¹¹ Acest fapt poate explica printre altele numeroasele dispute simbolice de mai târziu legate de identitatea etnică a unor figuri culturale originare din aceste teritorii de frontieră, de la Dosoftei la Eminescu. Cu privire la statutul de spațiu de frontieră a teritoriului dintre Prut și Nistru în Evul Mediu, vezi și: Voica Maria Pușcașu, „Între Prut și Nistru în secolul al XV-lea. Gânduri de arheolog”, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, p. 15–50.

spontane”¹². Elementul central al interferențelor intelectuale cu lumea ucraineană este figura lui Petru Movilă (Petro Moghila, în literatura istorică ucraineană), mitropolitul ortodox al Kievului, atunci parte, ca și restul Ucrainei de astăzi¹³, a Uniunii polono-lituaniene, în contextul rebeliunii lui Bogdan Hmelnițki, conducătorul cazacilor zaporojeni¹⁴. Expresia acestor interacțiuni este oarecum ambivalentă: pe de o parte, Moldova beneficiază de suportul lui Petru Movilă în ce privește fondarea unei școli și a unei tipografii la „Trei Ierarhi”¹⁵, iar pe de alta, Iașul, ca și

¹² Pentru o punere în perspectivă, se poate vedea printre contribuțiile istoriografice mai recente: Eduard Baidaus, „Mihail Hrușevski și Istoria Ucrainei-Rusi”, în *Revista istorică*, t. XX, 2009, nr. 3–4, p. 309–328; Idem, „Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istoriografice (I)”, în *Revista istorică*, t. XXI, 2010, nr. 1–2, p. 167–182; Idem, „Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istoriografice” (II), în *Revista istorică*, tom XXI, 2010, nr. 3–4, p. 331–356; Valentin Constantinov, *Țara Moldovei în relațiile internaționale (1611-1634)*, Chișinău, 2019, p. 262 sqq.; Galina Costețchi, „Țara Moldovei în timpul răscoalei lui Bogdan Hmelnicki de la mijlocul secolului al XVII-lea”, în *Studia Universitatis Moldaviae. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*, Seria „Științe umaniste”/Istorie, 2024, nr. 4, p. 13-22; Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voevod (1653-1658)*, Iași, Editura „Universității Alexandru-Ioan Cuza”, 2003, p. 5 și passim.

¹³ După cum observă cercetătorul Eduard Baidaus, „termenul Ucraina desemna în epocă, „mai mult o noțiune geografică (în sens de periferie) decât una geopolitică” („Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istoriografice (I)”, în *Revista istorică*, t. XXI, 2010, nr. 1–2, p. 173, infra nota 35.). „Pentru secolele XV–XVII au fost cunoscute mai multe „Ucraine”: polonă, lituaniană, moscovită, tătară și turcă”; Eduard Baidaus, *Politica și diplomația Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu (Relații politice cu Polonia și Rusia Moscovită în anii 1634–1653)*, Chișinău, 1999, p. 8, infra, nota 6.

¹⁴ Istoriografia ucraineană recunoaște de multă vreme sprijinul „ideologic, ecleziastic și organizațional pentru această cauză” din partea lui Petru Movilă, observă Eduard Baidaus, un fin cunoscător al acestei istoriografii. „Devenit arhimandrit al mănăstirii Lavra Pecerska în anul 1627, iar apoi mitropolit de Kiev în perioada 1631–1646, acest plin de inițiativă, energic și ambițios fiu al lui Simion Movilă a lăsat o puternică amprentă asupra dezvoltării culturii, învățământului și vieții spirituale atât din orașul Kiev, cât și din întreaga Ucraină”; Baidaus, „Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istoriografice (I)”, p. 180; Idem, „Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi (II)...”, p. 331 sq.; a se vedea de asemenea și unele interacțiuni ulterioare, în a doua jumătate a secolului XVII: Ion Eremia, „Hătmănia domnilor Moldovei la est de Nistru (1681–1703)”, în *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, 1994, nr. 1, p. 20–29.

¹⁵ Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă Română – privire generală*, Sibiu, Editura Andreiana, 2016, extras: <http://editura-andreiana.ro/product/tiparul-in-biserica-ortodoxa-romana-privire-generală/> (accesată pe 7 mai 2022); Dionisie Udișteanu, *Popas la 300 de ani de la moartea Mitropolitului Varlaam Moțoc*, Suceava, Editura Mușatinii, 2006, p. 32-44.

Moldova vor fi, la mijlocul secolului XVII, ținte ale mai multor campanii de jaf cazaco-tătare. Firește că după ce lumea căzăcească și ucraineană intră sub controlul Moscovei, aceste relații își schimbă formatul și natura.

În ce privește estul profund, primele contacte ale Moldovei cu lumea rusă medievală¹⁶ sunt destul de timpurii, încă din a doua jumătate a secolului XV, atunci când, pentru a contrabalansa puterea Poloniei, principii Moldovei, Ștefan cel Mare și apoi Petru Rareș, stabilesc unele legături cu ceea ce era atunci Marele Cnezat al Moscovei¹⁷. Acestea nu au însă urmări semnificative, politice sau intelectuale, relațiile Rusiei cu lumea românească rămânând mult timp „rare și firave”¹⁸. Chiar și contactele ulterioare, care implică o atitudine mai activă, inclusiv o lungă misiune (de un an aproape) a lui Varlaam Moțoc, viitorul mare mitropolit Varlaam, din timpul lui Miron Barnovschi și Vasile Lupu, par limitate ca amploare și importanță¹⁹. Se dezvoltă totuși acum o filieră bisericească,

¹⁶ Până la Petru cel Mare cel puțin, ceea ce numim astăzi Rusia era desemnată cu formule diferite, destul de puțin precise: *Rusia Kieveană*, *Rusia Moscovită*, *Moscovia*. *Marele Cnezat al Rusiei* este un denominator modern. ; Baidaus, „Relațiile româno-ucrainene. Considerente istoriografice (I)”, *infra*, nota 16.

¹⁷ Vezi: P. P. Panaitescu, „Petru Rareș și Moscova”. Extras din vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, București 1934 ; Mihail Ciobanu, *Relațiile moldo-moscovite de la Ștefan cel Mare la Petru Rareș. Oameni, fapte, ceremonial*, teză de doctorat (coordonator: Ștefan Gorovei), Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2020, rezumat; de asemenea, Rodica Ciocan, „Contribuții la studiul relațiilor lui Ștefan cel Mare cu Ivan III”, în vol. *Studii și comentarii de istorie și lingvistică*. Volum omagial la 30 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, București, 1947, p. 125-136; Valeria Costăchel, „Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare”, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 169-202. Pentru cercetări mai recente se pot vedea și: Mihai Anatolii Ciobanu, „La începuturile relațiilor moldo-moscovite”, în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, 81-100 ; Idem, „Ivan Ivanovici zis cel Tânăr, ginerele lui Ștefan cel Mare”, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, 113-134.

¹⁸ Armand Goșu, „Istoria scurtă, dar agitată a studiilor românești privitoare la Rusia”, în vol., Armand Goșu, *Rusia, o ecuație complicată*, Ediția a II-a adăugită, cu cele mai recente texte despre războiul din Ucraina, Iași, Polirom, 2022, p. 42.

¹⁹ Silviu Dragomir, „Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în veacul XVII”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, 34 (1911–1912), seria II, p. 1156; Eduard Baidaus, *Politica și diplomația Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu*, *passim*; Ion Croitoru, „Rolul tiparului în epoca domnului Moldovei Vasile Lupu”, în: *Istorie și cultură, 20 noiembrie 2018, Chișinău*, Chișinău, Institutul de Istorie, 2018, p. 391-415; Alexandru Pascal, „O scrisoare a mitropolitului Anastasie Crimca adresată patriarhului Moscovei Filaret Nichitici”, în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, p. 237-264; Vera Tchentsova, „Miron Barnovschi-Movilă et la cour de Moscou : A propos des reliques de saint Jacques le Perse”, în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, p. 265-284.

inițial motivată de lupta contra misionarismului protestant, activă atât în timpul mitropoliților Varlaam și Dosoftei²⁰, cât și mai târziu în secolul XVIII, sub impulsul campaniilor antiturcești ale Rusiei precum și al paisianismului²¹, când, pe filieră teologică, acțiunea militară a fost însoțită în anumite momente cel puțin de un demers de propagandă intelectuală.

De altfel, referințele neogrecești și neobizantine nu vor fi un obstacol pentru reapropierea Principatelor de Rusia în secolul XVIII. Dimpotrivă, lumea grecească va reactiva la finele secolului XVII aceste contacte. Odată cu domnia lui Șerban Cantacuzino, la finele secolului XVII, în contextul avansului habsburgilor catolici, cu sprijinul și sub impulsul cercurilor grecești, principii din Țara Românească și Moldova încearcă să-și găsească aliați la Est.

Perioada de maximă influență politică și culturală a Rusiei în cele două Principate este între Pacea de la Kuciuk Kainargi (1774) și sfârșitul Războiului Crimeii (1856), atunci când „partida rusească avea mulți adepți, era puternic politic, începea să conteze economic”²². Mai întâi prin *passeurs-ii* culturali, fie în registru colonial (Paisie Velickovski, Alexandru S. Sturdza etc.), fie în registrul atracției spontane (Al. Donici mai ales, Costache Negruzzi și alții), apoi prin legături instituționale (vizite, stagii de formare a unor teologi sau militari) și în mod particular matrimoniale, imaginea Rusiei capătă o anume materialitate în lumea Principatelor. Este cunoscut rolul lui Alexandru S. Sturdza²³, care atrage o serie de tineri din Moldova în jurul său (Filaret Scriban, Mihail

²⁰ După ce pe la 1837, Varlaam ceruse fără succes ȋarului Rusiei, o tiparniță pentru a lupta cu erezia protestantă, Dosoftei primește de la Patriarhul Ioachim al Moscovei o tiparniță, pe care a instalat-o la biserica „Sfântul Nicolae” Domnesc, în Iași, și o va înlocui pe cea de la Trei Ierarhi, între timp distrusă; I. E. Semenova, „Relațiile Bisericii din Moldova și Muntenia cu Biserica rusă în secolul XVII”, traducere din limba rusă de Emil Iordache, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, t. XXXI (1994), p. 564-565; Elena Chiaburu, *Carte și tipar în Țara Moldovei*, ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010, p. 270 sqq.

²¹ Mihail P., „Legături culturale-bisericești dintre români și ruși în secolul XV-XX. Schiță istorică”, în: *Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*, vol. XXII, Chișinău, 1932, p. 230-250; Valentina Pelin, „Contribuția cărturarilor români la traducerile Școlii paisiene”, în vol. Virgil Căndea (ed.), *Românii în reînnoirea isihastă. Studii închinare Cuviosului Paisie de la Neamț la bicentenarul săvârșirii sale – 15 noiembrie 1994*, Iași, Editura Trinitas, 1997, p. 83–120; Idem, *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est-european (secolele XVIII-XIX)*. Ediție îngrijită și revizuită de acad. Andrei Eșanu și Valentina Esanu, Iași, Doxologia, 2017.

²² Goșu, *op. cit.*, p. 46.

²³ Opera lui A.S. Sturdza este cunoscută prin greacă și franceză la noi, dar reprezintă totuși lumea rusă.

Kogălniceanu), precum și începuturile studiilor superioare ale unor teologi din Principate în Rusia, la Kiev și Moscova îndeosebi.

Proximitatea geopolitică, operațiunile militare, tutela politică tot mai constrângătoare au însă un efect contrar, astfel că trecerea de la entuziasm și deschidere la mefiență și chiar opoziție se produce destul de repede. Cazul relațiilor ruso-române din secolul XIX este unul tipic în ce privește eșecul trecerii de la politică la cultură, respectiv, de la acțiunea militară la expansiunea culturală. Pe măsură ce devine o mare putere, Rusia manifestă tendința, pe de o parte, a-și însoți sau legitima expansiunea teritorială cu o formă de colonizare culturală, iar pe de altă parte a-și proiecta puterea militară ca fapt de civilizație, respectiv, de a se imagina pe sine ca o „civilizație” normativă. Cu toate acestea, deși Rusia ca societate devine mai cunoscută în Principate, atractivitatea sa culturală rămâne modestă. De altfel, nici Milescu Spătarul nici Cantemir nu sunt cunoscuți în Principate în epoca lor, iar recuperarea lor postumă se face mai curând contra Rusiei decât ca mediatori ai imaginii Rusiei²⁴.

Lumea slavă ca obiect de studiu

Atât prin modelul său politic intrinsec, cât și prin ideile pe care le cultivă ca propagandă de stat (panslavismul în primul rând), Rusia este departe de a se înfățișa lumii Principatelor ca o modernitate exemplară²⁵. Fie și din acest motiv, cunoașterea sa sistematică întârzie: relațiile nu se transformă nici în cunoaștere, nici într-o formă de fascinație colectivă. Nu doar că societatea nu manifestă o mare curiozitate intelectuală față de Rusia ca obiect cultural, dincolo de o formă primară de exotism, însă interesul pentru limba și cultura rușilor este precar, iar pentru societatea românească vecinătatea Rusei este anxiogenă²⁶.

Este drept că relațiile pe filieră teologică se păstrează, deși se atenuează treptat. De asemenea, prezența unor intelectuali de origine basarabeană sau rusă, facilitează un anumit interes pentru literatura rusă. Dar este vorba nu atât de limba și cultura rusă, deși spre finele secolului

²⁴ Prima traducere a *Descriptio Moldaviae* se face prin intermediar german și apare în Moldova în 1825. Începutul traducerii masive a operei lui Cantemir are loc, sub tutela Academiei, în ultimul sfert de veac al secolului XIX.

²⁵ Vezi pe acest subiect și: Catherine Durandin, *Révolution à la française ou à la russe? Polonais, roumains et russes au XIX-e siècle*, Paris, 1989, p. 35 și passim.

²⁶ Nu întâmplător, unul dintre primele demersuri istoriografice despre Rusia este lucrarea în două volume a lui A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, 2 vol., Iași, 1880.

XIX, mai ales pe filieră franceză, încep să fie cunoscuți și la noi marii scriitori ruși ai epocii, cât de interesul pentru propriul trecut, ca patrimoniu și ca resursă de cercetare a evului mediu românesc. Astfel că, deși nici prezența culturală a slavilor sudici (a sârbilor) și nici influența poloneză nu dispar, în secolul XIX, Rusia se confundă aproape complet cu ideea de lume slavă.

Trecerea de la cunoașterea comună, pasivă, la o formă de cunoaștere savantă, motivată epistemic se produce tot pe filieră eclesiastică, dar este motivată de un fapt cultural care nu are o legătură directă cu Rusia și nu reprezintă decât indirect Rusia: este vorba de bogatul fond documentar cu privire la evul mediu românesc din arhivele și bibliotecile rusești. Pe lângă Grigore Tocilescu, care însă nu are formația academică potrivită, unul dintre primii cercetători care explorează fondurile rusești este episcopul Melchisedec Ștefănescu: unul dintre primii noștri slaviști, dacă-l ignorăm pe Hașdeu²⁷ și chiar pe V.A. Urechia. Melchisedec poate fi considerat primul nostru rusist²⁸.

Așadar, interesul academic pentru Rusia și lumea slavă apare în momentul în care se dezvoltă interesul pentru patrimoniul medieval scris, ca *slavistică*, iar istoricii sunt primii purtători ai acestei deschideri. Înființarea celor două catedre de slavistică, la Universitățile din București (1891) și Iași (1905)²⁹ reprezintă recunoașterea acestui fapt. Deși titularii lor, Ioan Bogdan și Ilie Bărbulescu, vor urma direcții oarecum diferite (Ioan Bogdan, format academic la Viena, Praga și Moscova³⁰ este interesat mai ales de istorie politică, în timp ce Ilie Bărbulescu, care formează ca

²⁷ Petre P. Panaitescu, „Rolul lui Bogdan Petriceicu Hașdeu în slavistica românească”, în: *Romanoslavica*, VI, 1962, p. 235–248.

²⁸ După trei ani de studiu la Academia Teologică din Kiev, episcopul călătorește de mai multe ori în Rusia în misiuni oficiale, traduce unele lucrări rusești de teologie, folosește cu predilecție literatură teologică rusă în lucrările sale polemice cu privire la „papism” dar mai ales la protestantism. Aupra relațiilor „călugărului liberal” cu Rusia, se poate vedea și: Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, s. l., Episcopia Romanului și Hușilor, 1984, p. 209 sqq., 308.

²⁹ Radu Mârza, „Recitindu-i pe clasici. Lecțiile inaugurale ale lui Ioan Bogdan (1891) și Ilie Bărbulescu (1905)”, în *Romanoslavica*, XLV, p. 153-166.

³⁰ „În anul 1887, cu ajutorul direct al susținătorilor săi (Titu Maiorescu, B.P. Hasdeu, Dimitrie A. Sturdza și Ioan Bianu), tânărul Ioan Bogdan primește o importantă bursă de cercetare care îi permite să călătorească la Viena, St. Petersburg, Moscova, Kiev și Cracovia (1887-1890)”. Radu Mârza, „Primele călătorii științifice ale lui Ioan Bogdan (1886-1887)”, *Romanoslavica*, vol. LVI, nr. 1, p. 43 și passim.

slavist la Zagreb, Praga, și Leipzig³¹, se arată interesat mai curând de literatura veche și lingvistică), niciunul nu are Rusia ca obiect primar de cercetare. Ambii privesc slavistica drept o disciplină auxiliară a demersului istoriografic, un instrument pentru punerea în valoare a documentelor medievale slavone din fondurile rusești care privesc spațiul românesc³².

De altfel, cu excepția lucrării lui Xenopol consacrate războaielor ruso-turce³³, mai curând o lucrare de relații internaționale, Rusia ca subiect istoriografic este complet absentă. Înainte de 1900, publicistul Zamfir Arbore, refugiat din Basarabia, cu un profil politic tenebros, ține ocazional unele cursuri de limbă rusă și istoria Rusiei la Școala de Război și la Școala de Arhivistică³⁴, instituții non-universitare. Abia Iorga, în 1917, într-o conjunctură anume, publică o istorie a Rusiei³⁵, dar este vorba de un demers de sinteză și vulgarizare istoriografică și nu de o lucrare de cercetare propriu-zisă. Tot Iorga este cel care, odată cu anii treizeci mai ales încurajează interesul academic pentru Rusia a unora dintre colaboratorii săi basarabeni. De asemenea, istoricul și marele slavist P. P. Panaitescu ține în 1937-1938 un curs de Istoria Rusiei la Universitatea din

³¹ Ilie Bărbulescu fost un important contributor la istoricul „slavonismului cultural”. A pus în evidență mai ales influența limbii sârbe medievale asupra slavonei folosite la nord de Dunăre. Principalele contribuții: *Cercetări istorico-filologice* (1900); *Studii privitoare la limba și istoria românilor* (1902); *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI și XVII* (1904); *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, București (1928). Formula i se atribuie lui Ilie Bărbulescu, într-un studiu din 1928 (*Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, București, Editura Casa Școalelor, 1928), dar ideea de a diferenția ca atare perioada în care limba slavonă era utilizată ca limbă de cultură, respectiv, în liturghie și cancelariile domnești, în spațiul românesc, este mai veche: N. Iorga de pildă folosește formula de „epoca slavonă” pentru a intitula un capitol din partea întâi a sintezei sale din 1908-1909, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor* (Vălenii de Munte, Tipografia Neamul Românesc, 2 vol., 1908-1909), în care tratează începuturile organizării creștinismului în lumea românească. Referința la cultura slavă apare și alte părți ale primului volum: „Curentul cel nou de cultură slavo-grecească în epoca lui Neagoe-Vodă” (partea a cincea) și „Curentul nou slavon în Moldova” (partea a șasea) etc.

³² Vezi, Ioan Bogdan, *Însemnătatea studiilor slave pentru Români*, București, Editura Socec, 1894.

³³ A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, 2 vol., Iași, 1880.

³⁴ Goșu, p. 29.

³⁵ N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, Iași, Édition du journal „Neamul Românesc”, 1917.

București, este drept bazat pe resurse bibliografice rusești traduse în franceză³⁶.

Totuși, după 1918, chiar dacă faptul nu este teoretizat ca atare, slavistica sau „studiile slave” încep să se diferențieze în mod spontan. Apariția noilor state slave în jur și mai ales integrarea acestora (cu excepția Bulgariei) în alianțe politico-militare alături de România duce la o expansiune și mai ales către segmentare a domeniului: pe de o parte, slavistica istorică (paleografia slavonă) se separă, administrativ și epistemic, de studiile de slavistică, iar, pe de alta, teritoriul acesteia se fragmentează la rândul său în discipline noi, potrivit noilor identități culturale și politice apărute război. Acesta duce la separarea studiilor de slavistică aferente istoriografiei de cele care privesc limbile vii și civilizațiile acestora, o discriminare care se va impune instituțional însă abia după reforma din 1948.

Principalul beneficiar al expansiunii domeniului este așadar *polonistica*, atât ca urmare a vechilor legături politice și culturale cât și ca urmare a noilor condiții geopolitice, în care politicile culturale devin parte a politicilor publice. Astfel, imediat după război apare lectoratele de limbă în cele două țări, care au stimulat evident atât studiul limbii și istoriei polone cât și schimburile academice. În 1921 deja este înființat primul lectorat limba română la Cracovia și nu este desigur întâmplător că primii săi lectori, Grigore Nandriș și Petre P. Panaitescu, au fost slaviști și poloniști de mare valoare, deși aparțin unor domenii diferite. Grigore Nandriș va deveni începând cu 1927 titularul cursului de slavistică de la Facultatea de Litere a Universității din Cernăuți, unde de altfel continua o tradiție foarte respectabilă, care fusese întreruptă de război și de „românizarea” instituției. Spre deosebire de Panaitescu, Nandriș se va ilustra mai ales ca lingvist și filolog. În schimb, odată cu P.P. Panaitescu, fie și spontan, polonistica se distinge românească de studiile slave generale³⁷ deși ambele rămân pentru un timp discipline auxiliare ale studiilor de istorie medievală.

De altfel, în această perioadă, cercetările paleografice nu mai sunt dominante, iar alături de abordările istoriografice regăsim etnologi,

³⁶Armand Goșu, „Istoria scurtă, dar agitată a studiilor românești privitoare la Rusia”, în vol., Armand Goșu, *Rusia, o ecuație complicată*, Ediția a II-a adăugită, cu cele mai recente texte despre războiul din Ucraina, Iași, Polirom, 2022, p. 29.

³⁷ Denis Căprăoiu, „Aspecte contradictorii în opera lui P.P. Panaitescu. Slavonismul în istoria culturală a românilor” în *Muzeul Național*, XI, anul 1999, p. 275-288.

comparatiști și traducători. Printre noii specialiști, care largesc considerabil domeniul probabil cel mai cunoscut este Petru Caraman, beneficiar ale unei burse de studii în Polonia (1925-1928), unde obținut titlul de doctor în litere și filosofie la Universitatea „Wladislaw Jagello” din Cracovia. Caraman nu se mărginește doar la a aprofunda limbile slave, ci întreprinde studii de slavistică, folclor comparat și etnologie³⁸.

Rusistica și antinomiile sale

Expansiunea domeniului studiilor slave în interbelic, pluralismul și reconfigurarea acestora sub raport epistemic, precum și ambianța generală din epocă au redus între 1918 și 1945 interesul pentru rusistică. De fapt, Rusia ca subiect academic reappare oarecum în anii treizeci, între-un context de oarecare destindere politică. Nu este vorba încă de un demers mai sistematic pentru cunoașterea Rusiei ca societate, ci în primul rând de recuperarea patrimoniului paleografic. În același timp, România are o acum resursă intelectuală nouă: studioșii de origine basarabeană (Al. Boldur, Paul Mihail, Valeria Costăchel, Gh. Bezviconi). Aceștia (unii încurajați de Iorga) fondează practic, alături de C. Racoviță sau Margareta Ștefănescu, domeniul studiilor de rusistică în România, iar după război vor deveni principalii exponenți ai studiului istoriei Rusiei în România³⁹.

Perioada de maximă expunere a lumii ruse în spațiul românesc este considerată a fi între 1944 și începutul anilor 1960. Este un fenomen pe cât de amplu și complex pe atât de voluntarist, relativ unidirecțional, care trebuie atașat sovietizării generale a țărilor din Estul Europei. Acesta implică un efort pe mai mult planuri, din partea statului sovietic, a statului român și a celorlalte state „frățești” slave. Fenomenul cuprinde pe lângă o insistență, deși rudimentară, acțiune de propagandă culturală și ideologică, programe de călătorii, traduceri, schimburi culturale, stagii de cercetare ca și de studii în URSS. De altfel, presa românească este invadată de știri și imagini din URSS, iar editurile publică sistematic relatări de călătorie din Uniunea Sovietică și „țările frățești”. Totul este prezentat entuziast, apologetic, firește în puternic contrast cu realitățile din „Lumea Capitalului”. Pe lângă promovarea Rusiei și a URSS ca obiectiv turistic și model cultural, se înființează instituții de mediere a raporturilor culturale, de formare și de cercetare a raporturilor româno-ruse, schimburi destul de

³⁸ Ion H. Ciubotaru, *Petru Caraman. Destinul cărturarului*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2008, passim.

³⁹ Elena Lința (Ed.), *Din istoricul slavisticii românești*, București, 1982; Gheorghe Mihăilă, „O sută de ani de studii slavo-române la Universitatea din București”, în *Romanoslavica*, vol. XXIX, 1992, p. 15–56.

importante de studenți și cercetători, programe masive de traduceri și transfer cultural, instituții de formare a cadrelor didactice pentru predarea limbii ruse cât și institute de cercetare și publicații specializate: o asociație de prietenie cu URSS (ARLUS), o editură specializată în publicarea traducerilor din literatura rusă, un institut care se ocupă de formarea profesorilor, care la reforma din 1948 devine o secție de limba și literatura rusă autonomă în cadrul Universității din București. În plan academic, revistele *Analele româno-sovietice* și *Romanoslavica*, Muzeul Româno-Rus, secția de slavistică la Institutul de Istorie au ca menire studierea raporturilor cu Rusia și lumea slavă. De asemenea, se formează un număr de cercetători în URSS, iar contactele academice cu lumea sovietică și slavă în general sunt nu sunt doar încurajate sistematic ci și aproape singurele tipuri de relații cu străinătate permise de regim.

Totuși, odată cu mijlocul anilor șaizeci, aceste contacte ca și influența generală a culturii și vieții academice ruso-sovietice intră în declin. Începând cu 1962, se închid aproape toate instituțiile care promovau cultura rusă. Cunoașterea limbii ruse, studiile și legăturile cu URSS devin un capital negativ, iar derusificarea este primită cu simpatie de lumea românească.

În ciuda intensității legăturilor cu URSS din cele două decenii de după 1945, rezultatele academice sunt marginale. Revista *Analele româno-sovietice* nu a depășit niciodată nivelul unei colecții de articole din publicațiile rusești traduse în limba română, în timp ce istoriografia, disciplina care fusese deschizătoarea de drumuri a relațiilor cu lumea rusă, s-a ocupat mai ales de studiul relațiilor cu Rusia decât de istoria Rusiei ca subiect principal⁴⁰. Singura realizare notabilă a acestor ani este seria de trei volume, *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România*, coordonată de Andrei Oțetea și alți doi istorici din URSS, dar care rămâne un proiect nefinalizat (volumul III se oprește la Stănilești, în 1711)⁴¹. De fapt, centrul preocupărilor rămâne în continuare demersurile de paleografie slavă, respectiv, editarea de documente medievale. În același timp, valorizarea studiilor de slavistică permite recuperarea unor istorici și cercetători interbelici aflați într-o situație precară: P. P. Panaitescu, Damian Bogdan, Damaschin Mioc, Al. Boldur, Paul Mihail, Valeria Costăchel, Gh.

⁴⁰ „...niciunul dintre cei care au făcut doctorate în Uniunea sovietică nu se specializase în istoria Rusiei, toți s-au concentrat pe istoria României sau a relațiilor bilaterale româno-ruse”; Goșu, *op. cit.*, p. 33.

⁴¹ Iachim Grosul, Andrei Oțetea, Lev Cerepnin, *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România*, 3 vol., 1970.

Bezviconi, Vasile Harea⁴². După 1970, aceste studii se ocupă aproape exclusiv de relațiile bilaterale. Observăm această evoluție în revista *Romanoslavica*, publicație specializată editată de Asociația Slaviștilor din România începând din 1958. Cele trei domenii în care este structurată publicația, inițial prin tomuri separate apoi prin simple secțiuni în interiorul unui număr, *Istorie*, *Limbă* și *Literatură*, se reduc după 1970 la două. Secțiunea de *Istorie*, tot mai modestă ca număr de contribuții, fiind înlocuită adesea cu secțiunea de *Metodică*.

Deși mai puțin spectaculos, teritoriul studiilor literare cunoaște cea mai notabilă evoluție. Asociația Slaviștilor și revista *Romanoslavica* s-au impus în viața academică⁴³. Publicațiile cu profil academic de pe lângă catedrele universitare și institutele Academiei au jucat un anume rol în viața intelectuală din România, atât prin promovarea traducerii și cunoașterii literaturii ruse cât și prin cercetările proprii de comparatistică, estetică și teorie literară. Numele unor profesori de la cele două catedre de studii slave, de la București și Iași, au depășit frontierele disciplinei: Gheorghe Barbă, Emil Vrabie, Theodor Olteanu, la București, Arion Vraciu, Dumitru Trocin, Livia Cotorcea, Sorina Bălănescu, la Catedra de Slavistică a Universității din Iași⁴⁴.

Pe de altă parte, odată cu anii cincizeci rusistica tinde să monopolizeze interesul pentru studiul popoarelor din componența URSS. Totuși, tendința spre specializare a acestor studii se menține: pe de o parte de la o formație accidentală și marginală la una sistematică, iar pe de altă de la slavistică la studii slave, limbi și literaturi naționale. Mai ales în ce privește polonistica, interesul pentru paleografia medievală este însoțită de un demers mai sistematic de cercetare a relațiilor bilaterale, în timp ce studiile literare și traduceri literare se configurează destul de vizibil. Odată cu anii șaizeci se formează atât la București cât și la Iași se formează acum o generație nouă de poloniști, îndeosebi istorici (Veniamin Ciobanu,

⁴² În schimb, Petru Caraman, care ocupa din anii 1940 Catedra de Slavistică a Universității ieșene, este exclus definitiv din viața academică în 1947. Nici urmașul său, basarabeanul Vasile Harea nu are un destin mai blând. Totuși, deși este îndepărtat din Universitate în 1952, supraviețuiește prin traduceri pentru *Institutul de Studii Româno-Sovietic* și este reprimat în 1958 în instituție. http://media.lit.uaic.ro/slavistica/index.php?despre_noi (accesat pe 17 sept. 2022)

⁴³ Goșu, *op. cit.*, p. 37./

⁴⁴ http://media.lit.uaic.ro/slavistica/index.php?despre_noi (accesat pe 17 sept. 2022); Solomon Vaimberg, „Cuvânt Înainte”, *Din istoria slavisticii românești*, București, Editura Universității din București, 2000, p. 3 sqq. și passim.

Ilie Corfus, C. Rezachevici) dar și istorici literari și traducători (Stan Velea).

Ieșirea din arhaism?

Prăbușirea comunismului și a „lumii sovietice” a dus la o nevoie de a remodela atât relațiile academice cu lumea slavă cât și studiile privitoare la lumea slavă. Acestea nu pot fi separate, după cum văzut, dar nici complet suprapuse. Interesul academic îndeosebi nu este neapărat legat de un context de legături, prietenie și admirație. Toate acestea pot facilita construcția unui subiect de cercetare, dar sunt nici suficiente și nici chiar necesare. De fapt, cunoașterea inamicului, respectiv, a unui subiect care din punct de vedere cultural se află într-o poziție de adversitate radicală, devine mai importantă, în ciuda dificultăților și mai ales a faptului că noul context de ostilitate poate influența natura studiilor.

Atât datorită contextul războiului din Ucraina cât și datorită rolului său în lume cunoașterea Rusiei este prioritară. După cum am văzut, în ciuda imensului efort din primele decenii de după război, absența Rusiei ca subiect autonom al cunoașterii academice este frapantă. În afara unor abordări de istorie a mișcărilor de contestare în Rusia sau de etnologie comparată, bibliografia cercetărilor asupra Rusiei este destul de săracă. Studiile de sociologie sau de istoria gândirii politice îndeosebi sunt aproape inexistente în cercetarea românească. Societatea rusă și sovietică nu apare decât în relatările de călătorie de factură publicistică, produs al unei observații directe dar nesistematice.

Marea problemă din punct de vedere epistemologic a acestor studii este ambiguitatea sau fragilitatea cadrului referențial. Sub raport academic, este vorba așadar de a decide între integrarea în cercetarea globală sau o privire națională, etno-centristă, precum și de a configura un domeniu integrat, care să facă ambele perspective posibile, non-exclusive.

Am văzut că din punct de vedere istoric tendința dominantă este dată de abordările care privesc cunoașterea problematicei limbilor și culturilor slave mai curând ca o anexă a preocupărilor pentru istoria și cultura națională, respectiv privind paleografia slavonă sau studiul relațiilor bilaterale. Legitim în sine, acest fapt blochează în mod vizibil imaginarul cercetătorului, care rămâne fracturat între utilitatea culturală (epistemică, să-i spunem) și utilitatea instrumentală (practică) a acestor studii.

Este evident că pentru a înțelege Rusia de astăzi de exemplu este nevoie de ambele perspective, respectiv, de simpla curiozitate culturală,

spontană, care să susțină o nevoie de expertiză, cât și de abordări academice suficient de specializate care să susțină o școală de rusistică. Ceea ce numim studii de arie (*aria studies*), o formă de specializare care presupune, pe lângă cunoașterea istoriei și a limbii, intimitatea cu realitățile prezentului, nu este un model care să se fi impus la noi⁴⁵.

Prin urmare, trei categorii de probleme par să pună aceste studii: Mai este adaptat acest model, care este încă central în universități și spațiul academic? Care domeniu interesează: ca o contribuție la o problemă a câmpului epistemic național sau general? Specializarea și denaționalizare/delocalizarea, către o perspectivă transnațională *avant la lettre*.

Cum este de la sine înțeles, volumul de față nu aspiră la a reforma studiile de rusistică. Abordarea din perspectiva istoriei universității. Prin acest demers, revista de istorie a universității *Historia Universitatis Iassiensis* își propune pe de o parte reconstituirea fenomenului relațiilor universitare cu lumea sovietică ale lumii universitare ieșene, iar pe de alta să redeschidă interesul academic și curiozitatea publică pentru această problematică. A cunoaște această lume, a comunica, a o diferenția în componentele sale disjunctive reprezintă o datorie profesională și civică în aceeași măsură.

Numărul de față conține studii și materiale foarte diverse, dar abordate ca probleme istoriografice. Ne interesează relațiile academice și discuția despre dialogul cultural și limitele acestuia. Astfel, prima parte a tomului conține două studii care analizează relațiile româno-sovietice, atât în ce privește interacțiunea academică directă, cât și raporturile instituționale.

În studiul care deschide cuprinsul volumului, cercetătoarea Iana Balan, cunoscută deja prin contribuțiile sale anterioare cu privire la relațiile academice româno-sovietice⁴⁶, își propune să răspundă la

⁴⁵ Studiile de arie, observă istoricul și politologul Armand Goșu, „sunt un domeniu cu niște reguli foarte clare. Dacă ai studiat chimia sau biologia la Universitatea din Sankt Petersburg sau la Moscova, nu ai nici o competență să comentezi politica externă a Kremlinului, nu ești expert pe Rusia. /.../ La noi /.../ absolvenții de limbi străine, în general traducători, traducători, sunt până astăzi un fel de înlocuitori ai experților, fie ei rușiști, germaniști etc.”. Goșu, „Istoria scurtă, dar agitată a studiilor românești privitoare la Rusia”, p. 24.

⁴⁶ Iana Balan, *Schimburi academice româno-sovietice în perioada Războiului Rece*, în „*Historia Universitatis Iassiensis*”, numărul XI/2020, p. 125-164; *Studenții străini în URSS. Experiențe formative în spațiul sovietic ale profesorului Ariton Vraciu*, în „*Historia Universitatis Iassiensis*”, numărul XII/2021, p. 163-198.

întrebarea în ce măsură cadrul politic al „relațiilor frățești” dintre România și URSS, sub umbrela concepțiilor ideologice și a comunității relațiilor tovarășești dintre cele două țări, au favorizat schimburile intelectuale, științifice și de valori dintre cele două spații academice? Având ca suport o varietate de surse aflate în Arhiva Generală a Universității din Iași, studiul încearcă să determine „care a fost caracterul acestor schimburi și cine a fost beneficiarul lor”, dar de asemenea și care „au fost actele juridice care au stat la baza colaborărilor cu instituțiile din URSS”, precum și care „a fost impactul relațiilor academice cu spațiul sovietic”? În aceeași măsură, autoarea își propune să determine „ponderea relațiilor cu mediul academic sovietic comparativ cu alte centre universitare străine”, respectiv, „cât de importantă a fost relația Iași-Moscova”, în acest context.

Cel de-al doilea demers analitic, semnat de Mihaela Botnari, urmărește „modul în care cercetătorii, profesorii ori oamenii de cultură care au mers în URSS și-au realizat obiectivele, cum au întreprins investigații și cum și-au evaluat datele”. Cercetătoarea, cunoscută de asemenea pentru preocupările sale privind abordarea sistematică a relațiilor academice cu spațiul rus și sovietic, propune o evaluare calitativă a interacțiunilor academice între România și URSS, bazată pe interpretarea unor surse foarte variate, de la documente de arhivă, la mărturii autobiografice și analize administrative.

În mod legitim, ținând cont de caracterul de pionierat al abordării de față, un spațiu semnificativ este alocat prezentării fondurilor arhivistice. Cercetătorii Cătălin Botoșineanu, de la Arhivele Naționale, și Iana Balan, de la Arhivele Universității, ambii recunoscuți pentru preocupările lor privind istoria universității în secolul XX, ne oferă în demersul lor o imagine „neprelucrată” a relațiilor lumii universitare ieșene cu spațiul academic sovietic. Este vorba de un corpus masiv de documente din fondul arhivistic al Arhivei Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (AUAIC) și din trei fonduri distincte, gestionate de Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale (SJIAN): Institutul Agronomic, Institutul Politehnic și, respectiv, sub-fondul Rectorat al Universității „Al. I. Cuza”. De o remarcabilă importanță cu privire la „mobilitățile academice ale corpului profesoral și ale studenților din fosta capitală a Moldovei cu universitățile din U.R.S.S”, aceste proiecții documentare oferă fundamente pentru orice proiect care și-ar propune să realizeze un „tablou de ansamblu”, cu privire la contactele academice ale principalelor instituții academice ieșene, respectiv Universitatea, Institutul Politehnic și Institutul Agronomic, cu institutele de cercetare și cele de învățământ superior din țările blocului sovietic.

Volumul se încheie cu un o reflecție asupra trecutului și perspectivelor studiilor slave la Iași, în cadrul unui dialog cu Leonte Ivanov, profesor la catedra de Studii Slave și Ruse de la Universitatea din Iași. Deopotrivă o abordare memorială, culturală și politică, cu accente polemice uneori destul de aspre, dialogul acoperă mai multe aspecte, de la experiența personală a formării ca slavist și rusist a profesorului Ivanov, la reconstituirea fie și sumară a istoricului studiilor de limbi slave la Universitatea din Iași.

Florea Ioncioaia